Peet, Jüri (13./1.I 1858 – – 12. XII /30. XI 1893)

son'i, kaastegevusel. 1905. a. lõpul vangistati P. karistussalga poolt, sai kinnivõtmisel raskelt kannatada ja peeti umbes ½ a. vangis. »Sakala« jäi kinni ja võis alles 1907. a. jälle ilmuma hakata; kuid P. oli tema kallal toime pandud vägivalla tagajärjel jäänud närvihaigeks, ei suutnud sellest enam toibuda ja toimetaja kohuseid täita ning müüs lehe ära(1908). — P. suri 7. VI 1913 Tallinnas.

August P.-ilt (Ado P.-i pojalt) saadud andmed; Õitsituled I (1922), 58. *A. Kr.*

PEETER I Suur, Vene keiser, sünd. 30. V 1672 Moskvas tsaar Aleksei Mihailovič'i pojana, kaotas 4 a. vanuses isa ja sai oma poolvenna Feodor'i surma järel a. 1682 troonile koos nõrgameelse poolvenna Ivan'iga, kuna valitsema sai tegelikult P.-i võimu- ja intriigihimuline poolõde Sofia. A. 1689, peale Sofia õhutatud streeletsite mässu ebaõnnestumist, kõrvaldati Sofia võimult, mis koondus nüüd P.-i kätte, kuigi ta esialgu tegelikult valitsusasju ei ajanud. Olles õpihimuline luges P. palju ja õppis võõraid keeli, kuid terve hariduse omandamine sündis temal ilma kindla süsteemita. Eriliselt oli ta huvitatud sõjaasjandusest ja selle tehnilisest küljest. Veetes palju aega Moskva välismaalaste linnaosas puutus ta seal kokku mitmesuguste välismaa õnneotsijatega, kellelt õppis palju, kuid omandas ühtlasi ka pahesid. Varakult tundis ta huvi laevanduse vastu; tutvudes merega esmakordselt a. 1694 Arhangelis, pidi ta jõudma veendumusele, et pikaks ajaks kinni külmuv Valge meri pole soodus laevandusele. Sõjas Türgiga õnnestuski P.-il välismaalaste Lefort'i ja Gordon'i abil korraldatud väeosadega ja Donil ehitatud laevastikuga a. 1696 Asov vallutada ja luua seega Venemaale juurdepääs Mustale merele. A. 1697 reisis P. inkognito suure saatkonnaga läbi Liivimaa, Brandenburgi ja Hannoveri Hollandi; seal õppis tsaar laevaehitust ja käis Inglismaal abi hankimas võitluseks Türgiga; samal otstarbel pidas ta koduteel Viinis läbirääkimisi keisriga, ja tõttas sealt koju, kuulda saanud streeletsite mässust Moskvas, mis tsaari päralejõudmisel veriselt summutati. Teel Moskva oli P.-il Galiitsias Ravas kohtamine Poola kun. August II-ga (vt. *suppl.*), kus väljendati esmakordselt rootsivastase sõja ja Läänemeremaade vallutamise mõte. Järk-järgult valmis plaan eriti J. R. Patkul'i (vt.) õhutusel ja aug. 1699 tekkis tsaari ja Taani kun. Friedrich IV-da, sept. s. a. Augusti ja Friedrichi ja nov. s. a. tsaari ja Augusti vaheline pealetungi-liit Rootsi vastu. Saanud Türgiga 10 a. vaherahu, kuulutas P. Rootsile 19. VIII 1700 sõja. Kavatsedes kasutada momenti, mil Rootsi väed Taani ja Saksi omade vastu olid võitlemas, püüdis tsaar vastu oma liitlaste huve ja soove vallutada Narvat, kuid asjaolud kujunesid teistel sõjaväljadel P.-i kahjuks ja Rootsi kun. Karl XII (vt.) ruttas ise vabanenud vägedega appi Narvale. Heitunud tsaar lahkus just enne lahingut Narva alt, jättes ülemjuhatuse välismaalasele, hertsog K. E. de Croy'le. 19. XI sai Vene vägi Narva lahingus rootslasilt rängalt lüüa, kaotades terve kõrgema ohvitserkonna ja kõik kahurid. Sellest kaotusest hoolimata jätkas tsaar temale omase energiaga oma väe organiseerimist ja europaseerimist; Peipsil ja Laadogal ehitati laevastik, kindlustati Pihkva ja Novgorod, valati uued kahurid. Birseni kokkuleppega veebr. 1701 oli tsaar sunnitud suuri mööndusi tegema kun. Augustile, kellelt ta kartis separaatrahu sõlmimist Rootsiga. Kuid Birsenis kavatsetud ühisest pealetungist Rootsile Liivimaal tõmbas kriipsu läbi suvel 1701 Karl XII hiilgava Väina-operatsiooniga ja Kuramaa vallutamisega. Rootsi peavägede siirdumine Lääne-Kuramaale ja sealt Poolasse, kuhu kun. Karl jäi mitmeks a.-ks, andis tsaarile omakorda hea võimaluse vähese kaitsega varustatud Ingeri, Eesti- ja Liivimaa kindluste vallutamiseks, mille tegelikuks teostajaks oli esijoones B. Šeremetjev (vt.). Viimase operatsioonidega W. A. v. Schlippenbach'i (vt.) vastu tõrjuti see aa. 1701—02 välja Liivimaalt, mis erit ioma kesk- ja kaguosas sai raske laastamise osaliseks; Šeremetjev'i rüüsteretk sept. 1703 üle suure osa Eestimaast ja läbi Liivimaa keskosade tegi raskeks isegi sõjaväe ülalpidamise Eestimaal. Sügisel 1702 ja kevadel ning suvel 1703 vallutati tsaari agaral kaasabil Ingeri, kus tsaar mais 1703 asutas Neeva kaldale Peterburi, tulevase Vene pealinna. Narva ja Tartu piiramisest a. 1704 võttis P. isiklikult osa, juhtides piiramistöid ja tehes korraldusi Rootsi abivägede Narvale võimaliku appisaatmise vältimiseks. 1705. a. oli tema tähelepanu pöördud Poola sõjaväljale, kuid siin ei õnnestunud Augusti ja tsaari kavatsused. 1706. ja 1707. a. opereerisid Vene väed vahelduva õnnega Poolas. Karl XII edasitungimisel Poolast Venesse hoidus P. eeskätt pealahingust ja takistas ainult rootslaste edasiliikumist, kusjuures Vene väed juulis 1708 said Holovczyni lahingus tugevasti lüüa. Olles teadmatuses Karl XII pealetungi suunast ja kartes, et rootsi väed edasi tungivad Pihkva sihis, püüdis P. eriti A. L. Lewenhaupt'i (vt.) väele teha edasiliikumist võimatuks seega, et laskis Lõuna- ja osa Kesk-Liivimaast ning Tartu piirkonna barbaarselt laastata ja Tartu kodanikud lõplikult (osa juba mais 1707) veebr. 1708 ja Narva kodanikud s. a. märtsis Vene linnadesse saata. Tartu linn põletati, kindlus hävitati. Karl XII suundudes Ukrainasse koondas P. oma väed

Eesti biograafiline leksikon, 1926-1929, lk. 367